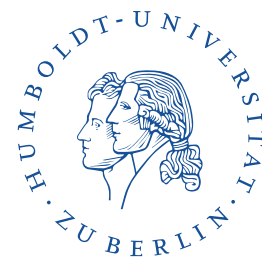


# KSZTAŁCENIE DZIECI NOWO PRZYBYŁYCH I UCHODźCZYCH W BERLINIE



Praktyki i wyzwania – raport z badań

prof. dr Juliane Karakayali  
dr Birgit zur Nieden  
Sophie Groß  
Çağrı Kahveci  
Tutku Gülerüç  
Mareike Heller



Projekt zrealizowany przez  
Berliński Instytut Badań Empirycznych  
nad Integracją i Migracją (BIM)  
Uniwersytetu Humboldtów w Berlinie  
w ramach klastra badawczo-interwencyjnego  
„Solidarność w obliczu zmian?”

**BIM** Berliner Institut für empirische  
Integrations- und Migrationsforschung



Gefördert durch / Projekt dofinansowała



Tłumaczenie raportu na język polski i opracowanie graficzne:  
Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej we współpracy z Kreisau-Initiative e. V., 2018.



# **Kształcenie dzieci nowo przybyłych i uchodźczych w Berlinie**

—

Praktyki i wyzwania  
raport z badań

prof. dr Juliane Karakayali, dr Birgit zur Nieden, Sophie Groß,

Çağrı Kahveci, Tutku Güteryüz, Mareike Heller

Projekt zrealizowany przez  
Berliński Instytut Badań Empirycznych nad Integracją i Migracją (BIM)  
Uniwersytetu Humboldtów w Berlinie w ramach klastra badawczo-interwencyjnego  
„Solidarność w obliczu zmian?”

prof. dr Juliane Karakayali, dr Birgit zur Nieden, Sophie Groß, Çağrı Kahveci, Tutku Güteryüz, Mareike Heller / Berliński Instytut Badań Empirycznych nad Integracją i Migracją (BIM): Kształcenie dzieci nowo przybyłych i uchodźczych w Berlinie. Praktyki i wyzwania. Berliński Instytut Badań Empirycznych nad Integracją i Migracją (BIM), Uniwersytet Humboldtów w Berlinie, 2017.

Publikacja objęta jest prawem autorskim. Wszelkie prawa zastrzeżone.

Projekt współfinansowany ze środków Pełnomocniczki Rządu Federalnego Niemiec ds. Migracji, Uchodźstwa i Integracji.

### **Wydawca**

Berliński Instytut Badań Empirycznych nad Integracją i Migracją (BIM)  
Uniwersytetu Humboldtów w Berlinie

Tłumaczenie: Malwina Szczypta  
Redakcja językowa: Paweł Dombrowski  
Projekt graficzny: Rafał Bartlet

### **Kontakt**

Uniwersytet Humboldtów w Berlinie: [www.hu-berlin.de](http://www.hu-berlin.de)  
Berliński Instytut Badań Empirycznych nad Integracją i Migracją (BIM): [www.bim.hu-berlin.de](http://www.bim.hu-berlin.de)  
[www.bim-fluchtcluster.hu-berlin.de](http://www.bim-fluchtcluster.hu-berlin.de)

Pełnomocniczka Rządu Federalnego Niemiec ds. Migracji, Uchodźstwa i Integracji: [www.bundesregierung.de/Webs/Breg/DE/Bundesregierung/BeauftragtefuerIntegration/beauftragte-fuer-integration.de](http://www.bundesregierung.de/Webs/Breg/DE/Bundesregierung/BeauftragtefuerIntegration/beauftragte-fuer-integration.de)

**Kierowniczka projektu:** prof. dr Naika Foroutan

Berliner Institut für empirische Integrations- und Migrationsforschung  
(BIM, pol. Berliński Instytut Badań Empirycznych nad Integracją i Migracją)  
Humboldt-Universität zu Berlin, Unter den Linden 6  
10099 Berlin, Niemcy

## KLASTER BADAWCZO-INTERWENCYJNY

Niniejszy projekt badawczy został przeprowadzony w Berlińskim Instytucie Badań Empirycznych nad Integracją i Migracją (BIM) Uniwersytetu Humboldtów w okresie od kwietnia do grudnia 2016 roku. Jest to jeden z ogółem 14 projektów zrealizowanych w ramach klastra badawczo-interwencyjnego „Solidarność w obliczu zmian?“, które współfinansowano ze środków Pełnomocniczki Rządu Federalnego Niemiec do Spraw Migracji, Uchodźców i Integracji, minister stanu Aydan Özoğuz.

## WPROWADZENIE

Przemiany społeczne wywołane m.in. przez wzrastający napływ uchodźców i uchodźczyń do Europy są wielowarstwowe, zatem nie należy ich mierzyć wyłącznie za pomocą liczb. Wśród przedstawicieli i przedstawicielek społeczeństwa obywatelskiego oraz w środowisku politycznym pojawiła się wobec tego potrzeba zebrania odpowiednich danych, sklasyfikowania ich i analizy tych złożonych przemian. Klaster badawczo-interwencyjny zareagował na nią, przeprowadzając różnorodne i wszechstronne badania.

Na plan pierwszy wysunęła się potrzeba podjęcia badań wychodzących poza „dyskurs kryzysowy”, który redukuje sytuację do stanu wyjątkowego, a przybywanie uchodźców i uchodźczyń nazywa „kryzysem”. Chodziło o ujęcie złożonej rzeczywistości danego etapu istnienia społeczeństwa postmigracyjnego. Jak zmieniają się instytucje, dyskursy, narratywy oraz postawy po „lecie migracji” w Niemczech i w Europie? Jak wygląda np. często wzmiankowana kultura powitania – kto się w nią angażuje, dla kogo i pod jakimi warunkami? A z drugiej strony – jak zrozumieć jej nagłą przemianę w kulturę odrzucenia i jakie procesy załamania solidarności dają się zaobserwować? Wreszcie – jaki mają one związek z szerokim dyskursem rasistowskim w Niemczech?

Tymi oraz innymi kwestiami zajmowaliśmy i zajmowałyśmy się interdyscyplinarnie oraz empirycznie. W badaniach uczestniczyli przedstawiciele i przedstawicielki nauk społecznych, kulturoznawstwa, nauk politycznych, socjologii, socjologii sportu, psychologii oraz etnologii europejskiej.

# SPIS TREŚCI

1. Opis projektu .....	7
2. Najważniejsze wnioski .....	8
3. Zalecane działania .....	14
Bibliografia .....	15
Spis wywiadów .....	17

# 1. OPIS PROJEKTU

W szkołach na terenie Niemiec wzrosła liczba nowo przybywających dzieci i młodzieży bez znajomości języka niemieckiego, co jest skutkiem dużego napływu uchodźców i uchodźczyń notowanego od lata 2015 roku. Według danych Senatu ds. Edukacji, Młodzieży i Nauki, w berlińskich szkołach uczy się obecnie ponad 12 545 nowo przybyłych dzieci. Większość z nich uczęszcza do jednej z 1056 tak zwanych „klas powitalnych”, z których 449 utworzono w szkołach publicznych. Warunki ramowe objęcia nowo przybyłych dzieci i młodzieży nauką szkolną zostały opisane w publikacji pt. „Wytyczne dotyczące integracji nowo przybyłych dzieci i młodzieży w przedszkolach i szkołach”, przygotowanej przez Senat ds. Edukacji, Młodzieży i Nauki. To opracowanie pozostawia placówkom edukacyjnym dużą swobodę co do sposobów organizacji nauczania, stąd też nauka w klasach powitalnych w przebadanych szkołach różni się w takich aspektach jak: lokalizacja przestrzenna klas; wyposażenie sal; liczebność i kwalifikacje grona pedagogicznego; treści nauczania; uczestniczenie w zajęciach z klasami regularnymi oraz włączanie w życie szkoły itd. W ramach badań przeprowadzono wywiady z kierownictwem oraz kadrą nauczycielską 13 szkół podstawowych z 8 dzielnic Berlina. W ten sposób uzyskano informacje o warunkach, w jakich dzieci uchodźcze rozpoczynają naukę szkolną, oraz ukazano problemy, wyzwania i potrzeby zarówno tych placówek, jak i zespołów pedagogicznych. Ponadto przeprowadzono wywiady eksperckie z osobami zatrudnionymi w czterech organach koordynujących oraz z przedstawicielami i przedstawicielkami odpowiednich organizacji pozarządowych. W centrum uwagi badaczy i badaczek znalazły się z jednej strony różnice pomiędzy kształceniem w szkołach o podejściu integracyjnym a kształceniem w osobnych klasach powitalnych, a z drugiej – rola pracy wolontariackiej.

## 2. NAJWAŻNIEJSZE WNIOSKI

### *Kwalifikacja uczniów i uczennic do poszczególnych klas*

W szkołach prowadzących nauczanie o charakterze integracyjnym kwalifikacja nowo przybyłych dzieci do odpowiednich klas odbywa się w oparciu o wiek. Ponadto dzieci te na ogół uczęszczają na uzupełniające lekcje języka niemieckiego. Z kolei szkoły z osobnymi klasami powitalnymi kwalifikują dzieci tak, aby stworzyć grupy jednorodne pod względem stanu wiedzy. Choć więc to wiek jest głównym kryterium w większości szkół, dzieci z klas 1–3 i 4–6 niejednokrotnie uczą się razem. Szkoły ponadto próbują dokonywać rozróżnienia według stanu wiedzy i dotychczasowej edukacji, a w wielu placówkach organizowane są oddzielne klasy alfabetyzacyjne dla dzieci, które pod względem wieku kwalifikowałyby się do wyższych klas, ale jeszcze nie umieją pisać ani czytać w swoich językach ojczystych. Co więcej, w omawianych klasach panuje bardzo duża fluktuacja. Z jednej strony przez cały rok szkolny dochodzą do nich dzieci, które dopiero przybyły do Niemiec. Z drugiej – odchodzą z nich te, których bliscy wyprowadzają się z poszczególnych ośrodków recepcyjnych, co na ogół wymusza także zmianę szkoły, oraz dzieci przechodzące do klas regularnych. Nauczyciele i nauczycielki opisują tę sytuację jako duże wyzwanie – utrudnienie w tworzeniu grupy oraz zakłócenie jej wewnętrznej dynamiki. Przyczyną fluktuacji uczniów i uczennic w poszczególnych klasach bywa także deportacja. W takiej sytuacji dzieci przestają przychodzić do szkoły z dnia na dzień, jako że deportacja odbywa się bez uprzedniego zawiadomienia. Co więcej, nauczyciele i nauczycielki czują się obciążeni koniecznością radzenia sobie zarówno z nagłym znikaniem poszczególnych uczniów czy uczennic, jak i z wynikającymi z tego obawami pozostałych dzieci.

Tylko w nielicznych klasach regularnie monitoruje się poziom wiedzy uczniów i uczennic. Zasadniczo dzieci z klas powitalnych mogą korzystać także ze świadczonej opieki popołudniowej, jednak w wielu szkołach niecałodziennych rodziców tych dzieci nie informuje się o tym, w jaki sposób mogą się ubiegać o miejsce na świetlicy. To duża strata, gdyż zdaniem wielu nauczycieli i nauczycielek przebywanie popołudniami z kolegami i koleżankami z klas regularnych bardzo pozytywnie wpływa na uczenie się języka niemieckiego przez dzieci nowo przybyłe. Co więcej, szkoły nie zatrudniają dodatkowych nauczycieli ani nauczycielek do klas powitalnych, co prowadzi do wzmożonego obciążenia kadry pedagogicznej pracą.

### *Włączanie klas powitalnych w życie szkoły*

W szkołach stosujących podejście integracyjne oczywiste jest włączanie nowo przybyłych uczniów i uczennic we wszystkie działania placówki. W pięciu z przebadanych instytucji dzieci z klas powitalnych spędzają kilka godzin w tygodniu z kolegami i koleżankami z klas regularnych; najczęściej na lekcjach wychowania fizycznego i muzyki. W czterech szkołach nie odbywają się żadne wspólne zajęcia. Kadra pedagogiczna z tych placówek odnosi ogólne wrażenie, że ze względu na odrębność klas powitalnych często „zapomina się” o nich w życiu szkoły, np. podczas Federalnych Igrzysk Młodzieżowych, uroczystości z okazji rozpoczęcia nauki w szkole, dnia szkoły, ustalania siatki zajęć w hali sportowej czy też organizowania szkolnych przedstawień teatralnych. W kilku placówkach separacja ma wymiar także przestrzenny – niektóre z klas powitalnych znajdują się w odległych częściach budynków; w trzech szkołach klasa ma swoją salę w świetlicy, co skutkuje konfliktami dotyczącymi korzystania z pomieszczeń. Jedną ze szkół kształcenie powitalne prowadzi w przestrzeni pobliskiego ośrodka, tak że dzieci z klas powitalnych właściwie nie mają kontaktu z uczniami i uczennicami z klas regularnych.

## *Treści zajęć edukacyjnych*

Dla klas powitalnych działających przy szkołach podstawowych nie przygotowano programu nauczania, dlatego różnice co do treści zajęć edukacyjnych występują nie tylko pomiędzy placówkami, lecz nawet między poszczególnymi klasami. Co więcej, nauczyciele i nauczycielki odmiennie interpretują zawarty w publikacji z wytycznymi Senatu zapis dotyczący intensywnej nauki języka niemieckiego w celu umożliwienia dzieciom udziału w regularnych zajęciach edukacyjnych. Do nauki języka niemieckiego wykorzystywane są zróżnicowane pomoce naukowe. Większość nauczycieli i nauczycielek opracowała własne zbiory materiałów, zaczerpniętych z internetu, od kolegów i koleżanek czy też ze szkoleń. Materiały do nauczania niemieckiego jako języka obcego/drugiego są przez nich używane naprzemiennie ze standardowymi ćwiczeniami przewidzianymi dla klas regularnych. Senacki pakiet startowy dla klas powitalnych – zdaniem kadry z dwóch szkół, w których o nim wspomniano – jest nieprzydatny. W rezultacie wciąż nie ma jasności co do tego, jak i za pomocą jakiego materiału dzieci mają być nauczone; tylko od nauczycieli i nauczycielek zależy więc to, czego będą uczyć. Z perspektywy grona pedagogicznego kolejny problem stanowi brak możliwości nauki języka niemieckiego poprzez codzienny kontakt, co wynika z separacji klas powitalnych, a w przypadku wielu dzieci również z zamieszkiwania w ośrodku. Wobec tych warunków większość przebadanych nauczycieli i nauczycielek uznaje główny cel prowadzenia klas powitalnych (czyli intensywne nauczanie języka niemieckiego) za trudny do osiągnięcia. W celu pomniejszenia skali problemu wielu i wiele z nich próbuje kształcić wybrane dzieci w wymiarze kilku godzin tygodniowo w klasach regularnych – na ogół w zależności od tego, czy klasy regularne, względnie ich nauczyciele lub nauczycielki, wykazują gotowość do przyjęcia tych uczniów i uczennic na swoje zajęcia. W żadnej z przebadanych szkół nie powstała koncepcja kilkugodzinnego uczestnictwa dzieci z klas powitalnych w regularnych lekcjach ani nie podjęto kroków mających na celu stworzenie takiego modelu pracy. W większości placówek uczniowie i uczennice z klas powitalnych uczęszczają dodatkowo na lekcje wychowania fizycznego, matematyki, plastyki i muzyki – albo w ramach samej klasy powitalnej, albo, jak wspomniano wyżej, w klasie regularnej. Tylko w dwóch z przebadanych szkół dzieci te uczono wyłącznie języka niemieckiego. Według osób z kadry pedagogicznej szczególnym problemem jest wielomiesięczny pobyt dzieci w ośrodkach, gdzie brakuje prywatności, przestrzeni umożliwiającej wyciszenie się, a nawet warunków do spokojnego snu. Na gruncie szkolnym deficyty te skutkują u dzieci zmęczeniem, trudnościami w koncentracji i agresją.

## *Praca wolontariacka*

Wolontariusze i wolontariuszki odgrywają istotną rolę w wielu spośród szkół biorących udział w badaniu. W placówkach stosujących podejście integracyjne, w których nowo przybyli uczniowie i uczennice od razu rozpoczynają regularną naukę, jest mało wolontariuszy lub wolontariuszek gotowych do pracy z tymi dziećmi albo nie ma ich wcale. Sytuacji tej nie postrzega się jednak jako problematycznej. W placówkach z osobnymi klasami powitalnymi potrzeba nieodpłatnego wsparcia pojawia się częściej i faktycznie podejmuje się tam więcej działań realizowanych na zasadzie wolontariatu. Wypływa stąd wniosek, że to wolontariusze i wolontariuszki łagodzą problemy wynikające z oddzielnego kształcenia dzieci nowo przybyłych. Warto dodać, że wsparcie udzielane przez te osoby ma charakter bardzo zróżnicowany, od zbierania darowizn po asystowanie podczas zajęć.



## *Przechodzenie do klas regularnych*

Publikacja prezentująca wytyczne Senatu zawiera zastrzeżenie, że ukończenie klasy powitalnej nie oznacza prawa do pobierania regularnej nauki w tej samej szkole. Poszczególne placówki różnią się zatem pod względem możliwości i procedur przechodzenia z klas powitalnych do klas regularnych. Szkoły stosujące podejście integracyjne nie muszą organizować tych procesów, jako że dzieci od początku są tam włączane do klas regularnych, a z czasem całkowicie się integrują z rówieśnikami i rówieśnicami. Z kolei niektóre spośród szkół z osobnymi klasami powitalnymi od początku wykluczają możliwość kontynuowania nauki w tej samej placówce, gdyż np. klasy regularne są pełne; dzieci uchodźcze uważa się za obecne w szkole tylko tymczasowo (również dlatego, że opuszczenie początkowego ośrodka często oznacza przeniesienie się całej rodziny do placówki znajdującej się w innej dzielnicy); w tzw. szkołach europejskich (niem. Europaschulen) jest wymagana znajomość dwóch języków; placówka ma charakter szkoły specjalnej. Jako że przeprowadzka rodziny do innego ośrodka lub do własnego mieszkania często wiąże się z przeniesieniem się do innej dzielnicy, konieczna jest albo zmiana szkoły, albo dalekie dojazdy. Nie istnieją żadne wytyczne określające kompetencje niezbędne do tego, aby dziecko mogło przejść do klasy regularnej. Najczęściej to sami nauczyciele i same nauczycielki decydują więc o tym, kiedy dziecko kwalifikuje się do uczestnictwa w regularnych zajęciach edukacyjnych. Często układają w tym celu własne sprawdziany, których zaliczenie służy za potwierdzenie gotowości dziecka do przejścia dalej. Skoro jednak brak wiążących regulacji określających, kiedy dziecko powinno przejść do klasy regularnej – rodzice nie mają możliwości domagania się uczestnictwa dziecka w zajęciach regularnych, lecz są zdani na decyzję nauczyciela bądź nauczycielki.

## *Kadra pedagogiczna*

Nauczyciele i nauczycielki badanych klas powitalnych to osoby należące do grona pedagogicznego danej szkoły, które albo same podjęły się tego zadania, albo zostały oddelegowane przez dyrekcję. Nie mają kwalifikacji do nauczania języka niemieckiego jako drugiego. Z drugiej strony jednak powiększono ogólny stan kadry nauczycielskiej, zatrudniając zwłaszcza osoby zmieniające ścieżkę zawodową, spośród których duża liczba ma kwalifikacje do nauczania języka niemieckiego jako drugiego czy też odpowiednie doświadczenie w nauczaniu. Dla części z nich podjęcie pracy w klasach powitalnych jest szansą na obranie zawodu pedagogicznego. Tylko niewielka liczba ankietowanych nauczycieli i nauczycielek ukończyła studia w specjalności nauczycielskiej lub kurs nauczania języka niemieckiego jako drugiego. Osoby, które zmieniają zawód na nauczycielski, otrzymują wyraźnie niższą pensję niż stała kadra, a umowy z nimi są zawierane na czas określony. Mimo to prawie wszyscy ankietowani nauczyciele i nauczycielki uważają się za pełnych motywacji, empatii i zaangażowania. Większość z nich skarży się jednak na brak wsparcia personalnego. Są zainteresowani szkoleniami, których oferta jest spora, natomiast nie zawsze mogą w nich uczestniczyć, ponieważ w części szkół brakuje dostatecznej regulacji zastępstw.

## *Podsumowanie i perspektywy*

Badanie przeprowadzone na grupie szkół wykazało, że kształcenie nowo przybyłych dzieci prowadzone jest w sposób bardzo niejednorodny. Odmienne rozumiane i realizowane są zarówno formy nauczania – od podejścia (częściowo) integracyjnego do paralelnego – jak i treści oraz cele nauczania – od nauki wyłącznie języka niemieckiego, przez zajęcia z wybranych przedmiotów nauczania, po przekazywanie określonych kompetencji społecznych i społeczno-kulturowych. Przyczyną tej sytuacji jest niewystarczające określenie celów oraz standardów kształcenia nowo przybyłych dzieci. Świadczą o tym także niejednolite warunki kwalifikowania do klas powitalnych (np. odmienne sposoby przyjmowania w poszczególnych dzielnicach oraz zróżnicowane procedury badania poziomu kompetencji językowych), brak zestandaryzowanych materiałów do nauczania, nieuregulowane sposoby dokumentowania rozwoju dziecka oraz niejasna procedura przechodzenia do klas regularnych. Całkowita i wyłączna odpowiedzialność za te kluczowe aspekty często spada na nauczycieli i nauczycielki klas powitalnych. Tylko w nielicznych placówkach odbywa się przejrzyste ogólnoszkolne planowanie i wspólne opracowywanie sposobów pracy przez grono pedagogiczne klas powitalnych i klas regularnych oraz dyrekcję, wychowawców i wychowawczynie (ew. także rodziców). Klasy powitalne zdają się tworzyć w wielu szkołach strukturę równoległą. Z jednej strony wynika to z faktu, że nauczyciele i nauczycielki tych klas to niejednokrotnie osoby zmieniające ścieżkę zawodową i przez to nieprzynależące do kadry nauczycielskiej; z drugiej – z przestrzennego oddzielenia klas powitalnych (niekiedy lekcje odbywają się w odległej części budynku lub nawet w świetlicy). Z tych powodów często „zapomina się” o nich podczas tworzenia ogólnoszkolnych planów i struktur oraz organizacji wyjątkowych imprez i wydarzeń. Jednocześnie respondenci i respondentki wskazują jako problem brak kontaktu między uczniami i uczennicami z klas powitalnych a ich rówieśnikami i rówieśnicami z klas regularnych. W takiej sytuacji dzieci nie mają możliwości rozmowy ani podjęcia wspólnych działań. Jednocześnie wzrasta ryzyko, że uczniowie i uczennice z wyodrębnionej klasy będą postrzegani jako oddzielna, rzekomo homogeniczna grupa i przez to napiętnowani, a ich zachowanie postrzegane przez pryzmat różnic kulturowych. Warto też zwrócić uwagę, że podczas nauki języka obcego szczególne znaczenie mają wzorce językowe, które dzieci mogą poznać tylko podczas nauki czy opieki popołudniowej wspólnej z uczniami i uczennicami niemieckojęzycznymi.

Wielu nauczycieli i wiele nauczycielek skarży się na braki personalne oraz na przeciążenie psychiczne, wynikające z dużej odpowiedzialności przy jednoczesnej niejasnej i niedostatecznej regulacji procedur działania oraz oczekiwań. Poza planowaniem, organizowaniem i prowadzeniem lekcji, kadra pedagogiczna często musi też przejmować zadania z zakresu komunikacji z rodzicami, a nawet samodzielnie organizować tłumaczy i tłumaczki. Dodatkowo część nauczycieli i nauczycielek angażuje się w pomoc socjalną dla własnych uczniów i uczennic oraz ich rodzin. Niejednokrotnie sami i same muszą się troszczyć o pozyskanie pomocy naukowych oraz o zdobywanie dodatkowych kwalifikacji czy udział w szkoleniach. Ponadto osoby, które zawód nauczycielski wykonują w rezultacie przebranzowienia, otrzymują umowy na czas określony, a ich wynagrodzenie jest zdecydowanie niższe od pensji wykwalifikowanych nauczycieli i nauczycielek szkół podstawowych.

Wyniki badań potwierdzają, że potrzeby oraz wyjściową sytuację dzieci klasyfikuje się w sposób bardzo zniuansowany; w związku z tym elastyczne podejście grona pedagogicznego i dyrekcji okazuje się korzystne. Jednakże właśnie wobec tych wyzwań tak bardzo potrzebny jest program nauczania, uściślający, jakie treści powinny być przekazywane dzieciom w klasach powitalnych. Nasze ustalenia wskazują na to, że wymóg organizacji regularnych zajęć edukacyjnych tworzy pewne ramy, ale w dalszym ciągu nie ma jasności, co to oznacza dla prowadzenia

lekcji w klasach powitalnych – zwłaszcza z perspektywy osób, które zmieniły zawód na nauczycielski i nie są dobrze zaznajomione z podstawą programową regularnych zajęć lekcyjnych na danym etapie edukacji. Niezależnie od formy kształcenia oraz stopnia heterogeniczności uczniów i uczennic, należy ponadto określić wymogi, jakie muszą zostać spełnione, aby dane dziecko mogło przejść to klasy regularnej – także po to, by dać rodzicom możliwość zażądania takiego ruchu w określonych sytuacjach.

Niemal wszystkie wymienione tu problemy wynikają z oddzielnego kształcenia dzieci nowo przybyłych w klasach powitalnych. Kadra pedagogiczna wykazuje się dużym zaangażowaniem, aby pomimo wszelkich trudności prowadzić wartościowe zajęcia, jednak warunki strukturalne często jej to uniemożliwiają. Wyniki przeprowadzonych badań pokazują, że umieszczanie ich w odrębnych klasach nie jest jedynym dostępnym rozwiązaniem. Niektóre szkoły podjęły decyzję o włączeniu tych dzieci do odpowiednich klas regularnych – uwzględniając wiek ucznia czy uczennicy oraz uzupełniając lekcje obowiązkowe dodatkowymi codziennymi zajęciami z języka niemieckiego. W jednej z placówek nauczyciele i nauczycielki prowadzący dodatkowe zajęcia z języka niemieckiego pomagają również podczas lekcji regularnych. Z jednej strony wspierają nowych uczniów i uczennice w razie problemów w porozumiewaniu się czy rozumieniu; z drugiej – obecność dodatkowego nauczyciela czy dodatkowej nauczycielki na zajęciach wychodzi na dobre całej klasie. Szkoły stosujące podejście integracyjne mają mniej problemów organizacyjnych. Lekcje najczęściej prowadzi tam wykwalifikowana kadra pedagogiczna, a cała klasa regularna otrzymuje wsparcie od nauczycieli i nauczycielek uprawnionych do nauczania języka niemieckiego jako drugiego. Klasy regularne realizują odpowiedni dla ich wieku program nauczania\*. Dzieci nowo przybyte mają kontakt z rówieśnikami i rówieśnicami z klas regularnych, a same do tych klas przechodzą w naturalny sposób w momencie, gdy przestają uczęszczać na dodatkowe zajęcia z języka niemieckiego. Ponadto te nowo przybyte dzieci i młodzież, które od razu zostają włączone w regularną naukę z pozostałymi uczniami i uczennicami, nie są traktowane przez rówieśników czy rówieśnice w kategoriach osobnej grupy. Rozwiązanie to przeciwdziała ewentualnym napiętnowaniom czy postrzeganiu tych dzieci przez pryzmat ich odrębności kulturowej oraz sprzyja traktowaniu ich jako naturalnej części społeczności szkolnej.

Zarządzanie kształceniem dzieci przybywających z zagranicy można ogólnie opisać jako krótkoterminowe i krótkowzroczne. Poza wspomnianą garścią wytycznych oraz niejasno zarysowanych celów nie powstała niemal żadna dokumentacja ani ewaluacja tego, jak działają i czego uczą poszczególne szkoły. Najwidoczniej zakłada się, że klasy powitalne są zjawiskiem przejściowym. Rzeczywiście, liczba uchodźców i uchodźczyń przybyłych w roku 2016 spadła w stosunku do roku poprzedniego. To może jednak w każdej chwili ulec zmianie; cały czas zresztą przybywają do Berlina dzieci nieznające języka niemieckiego, a zobowiązane do pobierania nauki w tutejszych szkołach. Patrząc na wyniki naszych badań, można uznać, że postrzeganie klas powitalnych jako zjawiska przejściowego jest pożądane. Dotychczasowy sposób postępowania z dziećmi z doświadczeniem migracyjnym w niemieckim systemie szkolnictwa ewidentnie charakteryzuje doraźność, brak koncepcji, a przede wszystkim obecność form separacji, służących utrzymaniu regularnego systemu szkolnictwa w jego obecnym kształcie i ochronie przed zmianami. Odnosząc się do swojej analizy obecnej organizacji klas nauczania języka niemieckiego w Nadrenii-Westfalii, Hormel i in. mówią o utrzymywaniu się „adhokracji” w działaniach odnoszących się do zjawiska migracji na gruncie edukacyjnym (Emmerich; Hormel; Jordig 2016: 116). Zamiast uwzględniać fakt migracji i związaną z nim społeczną oraz kulturową heterogeniczność uczniów i uczennic oraz ich rodziców w całościowej strategii edukacji, polityka oświatowa reagowała stale „administracyjno-organizacyjnymi rozwiązaniami tworzonymi ad hoc” (Diehm; Radke 1999: 135), które obejmowały nierzadko jedynie doraźne

---

\* Problematyczny jest również brak programu nauczania dla uzupełniających zajęć z języka niemieckiego.

asygnowanie środków na kształcenie dzieci z doświadczeniem migracyjnym oraz powoływanie klas specjalnych. Wcześniejsze obserwacje wskazują ponadto, że praktyki te dobrze się mają w Berlinie od lat 70. XX wieku (Karakayali; zur Nieden 2014, Engin 2003).

Przedstawione w niniejszym artykule problemy pojawiające się w kontekście klas powitalnych wskazują na fundamentalne trudności systemu edukacji, który nie jest w stanie zaoferować elastycznej integracji dzieci ani udzielać im wsparcia adekwatnego do ich specyficznych potrzeb. Berlińskie władze oświatowe podjęły wprawdzie pewne działania mające na celu zniwelowanie tych trudności, jednak proponowane rozwiązania są dla wielu nowo przybyłych dzieci niedostępne, np. w przypadku uczniów i uczennic wykluczonych z opieki popołudniowej lub pozbawionych możliwości rozwijania kompetencji na regularnych zajęciach lekcyjnych.

Obecna sytuacja jest dla systemu szkolnictwa wyzwaniem. Jednakże niesie też szansę na trwałe przemiany strukturalne, umożliwiające nowo przybyłym dzieciom i ich rodzicom uczestnictwo w społeczeństwie oraz spożytkowanie ich umiejętności, historii, doświadczeń. Okazja ta zostanie zaprzepaszczona, jeśli ugruntuje się trwała równoległa struktura lub umocnią się tymczasowe rozwiązania specjalne, mające na celu zminimalizowanie zakłóceń regularnego porządku w szkole.

Dzięki naszym badaniom udało się uchwycić kilka nieśmiałych zjawisk dowodzących tego, że trwają procesy negocjacji i uczenia się. Choćby gdy jedna ze wschodniobierlińskich szkół po raz pierwszy zajęła się tematem ramadanu i jego znaczeniem dla uczniów i uczennic albo gdy zamawiała na wycieczkę szkolną żelki wyprodukowane zgodnie z zasadami halalu. Podobnie, gdy pewna nauczycielka z klasy języka niemieckiego wspierała wszystkie dzieci na regularnych zajęciach edukacyjnych, a nawet była w stanie przyjąć zastępstwo za główną nauczycielkę. Gdy kadra dostrzegała, że dzieci mogą dobrze radzić sobie w matematyce, nawet nie znając niemieckiego – co ponadto motywowało ją do planowania przebiegu lekcji tak, aby mniej wymagały używania języka. Albo kiedy dzięki klasom powitalnym grono pedagogiczne poszerza się o wielojęzyczną grupę nauczycieli i nauczycielek z własnym doświadczeniem migracji lub ucieczki, przez co szkoła staje się lepiej dopasowana do rzeczywistości społeczeństwa migracyjnego.

Szkoły, w których kształcenie nowo przybyłych dzieci postrzega się jako zadanie całej placówki i tworzy program realizowany przez ogół kadry nauczycielskiej, omijają większość przedstawionych tu problemów. Fakt ten wskazuje, że przemyślane, długoterminowe plany uwzględniające całość struktur wróżą sprawie sukces. Jednak również te szkoły potrzebują do działania środków i regulacji.

### 3. ZALECANE DZIAŁANIA

1. Senat ds. Edukacji, Młodzieży i Nauki musi dokumentować, ewaluować i badać skutki istnienia wprowadzonej przez siebie instytucji klas powitalnych.
2. Senat ds. Edukacji, Młodzieży i Nauki powinien wypracować długoterminowy program kształcenia dzieci i młodzieży nieposługujących się językiem niemieckim, obejmujący wiążące cele nauczania, regulacje formalne dotyczące przechodzenia z klas powitalnych do klas regularnych oraz zatrudnianie stosownie wykwalifikowanych nauczycieli i nauczycielek. Uwzględnianie faktu imigracji musi stać się naturalnym zadaniem instytucji, jaką jest szkoła.
3. Wyniki badań ukazują problemy towarzyszące oddzielnym klasom powitalnym, a niewystępujące w szkołach stosujących podejście integracyjne. Kształcenie integracyjne powinno zostać uznane przez Senat ds. Edukacji, Młodzieży i Nauki za normę, a nie za wyjątek. Kształceniemu integracyjnemu należy zagwarantować odpowiedni program i budżet.
4. Dyrekcje szkół oraz kadry pedagogiczne muszą być uwrażliwione na problemy wynikające z kształcenia dzieci nowo przybyłych w oddzielnych klasach i nie mogą stosować go jako rozwiązania problemów organizacyjnych.
5. Dyrekcje oraz kadry pedagogiczne muszą włączać rodziców dzieci nowo przybyłych we wszystkie kwestie dotyczące szkoły. W tym celu urzędy dzielnic powinny zapewnić im oraz zwiększyć liczbę dostępnych tłumaczy i tłumaczek.
6. Kraj związkowy Berlin musi zapewnić przyszłym nauczycielom i nauczycielkom możliwość nabywania kompetencji z zakresu pedagogiki migracyjnej oraz umiejętności radzenia sobie z wielojęzycznością, tak jak już się to dzieje w pozostałych krajach związkowych.
7. Obecne warunki zakwaterowania wielu nowo przybyłych dzieci i młodzieży są tak trudne, że szkoły muszą się konfrontować z problemami, których nie są w stanie rozwiązać. Odpowiednie działania powinny tu podjąć instytucje odpowiedzialne za ten obszar, czyli senaty ds. socjalnych, ds. rozwoju miasta i ds. wewnętrznych, tak by zaspokoić podstawowe potrzeby dzieci i młodzieży dotyczące mieszkania, wyżywienia i opieki zdrowotnej, warunkujące efektywność nauki szkolnej.

## | BIBLIOGRAFIA

Broden, Anne; Mecheril, Paul: Migrationsgesellschaftliche Re-Präsentation. Eine Einführung. W: Broden, Anne; Mecheril, Paul (red.): Re-Präsentationen. Dynamiken der Migrationsgesellschaft. Düsseldorf: IDA-NRW, 2007, s. 7–28.

Langenfeld, Christine: Integration und kulturelle Identität zugewanderter Minderheiten. Eine Untersuchung am Beispiel des allgemeinbildenden Schulwesens in der Bundesrepublik Deutschland. Tübingen: Mohr Siebeck, 2001.

Dewitz, Nora von: Neu zugewanderte Schüler\*innen – Ausgangslage und schulische Einbindung. W: Jungkamp, Burkhard; John-Ohnesorg, Marei: Flucht und Schule. Integration von geflüchteten Kindern und Jugendlichen. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung, 2016.

Engin, Havva: „Kein institutioneller Wandel von Schule?“ Bildungspolitische Reaktionen auf Migration in das Land Berlin zwischen 1990 und 2000 im Spiegel amtlicher und administrativer Erlasse. Frankfurt am Main: Verlag für Interkulturelle Kommunikation, IKO, 2003.

Gogolin, Ingrid: Der monolinguale Habitus der multilingualen Schule. Münster, New York: Waxmann, 1994.

Häußermann, Hartmut; Siebel, Wolfgang: Stadtsoziologie: Eine Einführung. Frankfurt am Main, New York: Campus, 2004.

Hildebrandt, Stefanie: Probleme beim Erstausstattungsgeld Sie wollen Deutsch lernen – und haben nicht mal Stifte, <http://www.berliner-kurier.de/berlin/kiez---stadt/probleme-beim-erstausstattungsgeld-sie-wollen-deutsch-lernen---und-haben-nicht-mal-stifte-950950> (dostęp 21.11.2016).

Karakayali, Juliane; zur Nieden, Birgit: Harte Tür. Schulische Segregation nach Herkunft in der postmigrantischen Gesellschaft. W: Geier, Thomas; Zaborowski, Katrin (red.): Migration: Auflösungen und Grenzziehungen. Zu aktuellen Perspektiven einer erziehungswissenschaftlichen Migrationsforschung. Wiesbaden: Springer VS, 2016, s. 81–96.

Karakayali, Juliane; zur Nieden, Birgit: Klasseneinteilungen | Zur Geschichte und Gegenwart von Segregation an Berliner Grundschulen. W: Bojadzizjev; zur Nieden; Römhild; Schondelmayer; Westrich (red.): Vom Rand ins Zentrum – Perspektiven einer kritischen Migrationsforschung, Berliner Blätter 65/2014, Berlin: Panama Verlag, 2014, s. 77–93.

Zapytanie posłów Fabia Reinhardta i Martina Deliusa (Niemiecka Partia Piratów) z dnia 17 grudnia 2013 r. i odpowiedź berlińskiego Senatu na temat klas powitalnych w berlińskich szkołach. Abgeordneten Haus Berlin, Drucks. 17/13008, <https://s3.kleine-anfragen.de/ka-prod/be/17/13008.pdf> (dostęp 22.11.2016).

Zapytanie posłanki Stefanie Remlinger (Związek 90/Zieloni) z dnia 21 maja 2015 r. i odpowiedź berlińskiego Senatu na temat finansowania klas powitalnych, Abgeordneten Haus Berlin, Drucks. 17/16258, [http://stefanie-remlinger.de/wp-content/uploads/2015/06/ka\\_finanzierung-der-willkommensklassen.pdf](http://stefanie-remlinger.de/wp-content/uploads/2015/06/ka_finanzierung-der-willkommensklassen.pdf) (dostęp 22.11.2016).

Zapytanie posła Dennisa Buchnera (Socjaldemokratyczna Partia Niemiec) z dnia 25 września 2015 r. i odpowiedź berlińskiego Senatu na temat klas powitalnych w Berlinie, Abgeordneten Haus Berlin, Drucks. 17/17102, <https://s3.kleine-anfragen.de/ka-prod/be/17/17102.pdf> (dostęp 15.11.2016).

Zapytanie posłanki Stefanie Remlinger (Związek 90/Zieloni) z dnia 15 kwietnia 2016 r. i odpowiedź berlińskiego Senatu na temat możliwości pobierania nauki w ośrodkach dla cudzoziemców, Abordneten Haus Berlin, Drucks. 17/18409, [http://stefanie-remlinger.de/wp-content/uploads/2016/05/ka\\_beschulungsangebote-in-grosseinrichtungen.pdf](http://stefanie-remlinger.de/wp-content/uploads/2016/05/ka_beschulungsangebote-in-grosseinrichtungen.pdf) (dostęp 18.11.2016).

Martens, Lilo: Aus dem Rahmen. W: bbz 07-08/2016, [https://www.gew-berlin.de/10103\\_16034.php](https://www.gew-berlin.de/10103_16034.php) (dostęp 02.12.2016).

Massumi, Mona; Dewitz, Nora von: Neu zugewanderte Kinder und Jugendliche im deutschen Schulsystem. Bestandsaufnahme und Empfehlungen. Kolonia: Mercator-Institut für Sprachförderung und Deutsch als Zweitsprache, Zentrum für LehrerInnenbildung der Universität zu Köln, 2015. Nowe wyd.: 2016.

Mecheril, Paul; Shure, Saphira: Natio-ethnokulturelle Zugehörigkeitsordnungen – über die Unterscheidungspraxis „Seiteneinsteiger“. W: Bräu, Karin; Schlickum, Christine (red.): Soziale Konstruktion im Kontext von Schule und Unterricht. Opladen: Leske + Budrich, 2015, s. 109–121.

Puskeppeleit, Jürgen; Krüger-Potratz, Marianne: Bildungspolitik und Migration. Texte und Dokumente zur Beschulung ausländischer und ausgesiedelter Kinder und Jugendlicher, 1950 bis 1999. Münster: Arbeitsstelle Interkulturelle Pädagogik, Fachbereich Erziehungswiss. und Sozialwiss., Westfälische Wilhelms-Univ., 1999.

Rebitzki, Monika: Kein Platz für Flüchtlingskinder. Über die Mängel der Beschulung von Flüchtlingskindern, 2012. W: blz 02/2012, [https://www.gew-berlin.de/967\\_1118.php](https://www.gew-berlin.de/967_1118.php) (dostęp 03.12.2016).

Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Wissenschaft: Leitfaden zur Integration von neu zugewanderten Kindern und Jugendlichen in die Kindertagesförderung und die Schule. Stan na 09.02.2016.

Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Wissenschaft: Leitfaden zur schulischen Integration von neu zugewanderten Kindern und Jugendlichen. Stan na grudzień 2012 r.

Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Wissenschaft – I C 4.3: Willkommensklassen für Neuzugänge ohne Deutschkenntnisse von Schülerinnen und Schülern an allgemein bildenden und beruflichen Schulen nach Bezirk und Schulart (Vollzeiteinheit). Stan na 01.11.2016.

Steinmüller, Ulrich: Schulorganisation, Sprachunterricht und Schulerfolg am Beispiel türkischer Schüler in Berlin (West). W: Diskussion Deutsch 106, 1989, s. 136–145.

Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Wissenschaft: Formularze <http://www.berlin.de/sen/bjw/service/formulare/#hort> (dostęp 01.12.2016).

Vieth-Entus, Susanne: Willkommensklassen: Senat bessert nach. <http://www.tagesspiegel.de/berlin/schule/fluechtlinge-in-berlin-willkommensklassen-senat-bessert-nach/13760888.html> (dostęp 06.12.2016).

## | SPIS WYWIADÓW

Nauczyciel/Nauczycielka 1: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 30.06.2016. Szkoła 1, Berlin.

Dyrekcja 1: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 30.06.2016. Szkoła 1, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 2: Wywiad przeprowadzony przez Cagri Kahveci 29.06.2016. Szkoła 2, Berlin.

Dyrekcja 2: Wywiad przeprowadzony przez Cagri Kahveci 29.06.2016. Szkoła 2, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 3: Wywiad przeprowadzony przez Cagri Kahveci 27.06.2016. Szkoła 3, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 4: Wywiad przeprowadzony przez Cagri Kahveci 05.07.2016. Szkoła 3, Berlin.

Dyrekcja 3: Wywiad przeprowadzony przez Cagri Kahveci 06.07.2016. Szkoła 3, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 5: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 07.07.2016. Szkoła 4, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 6: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 14.09.2016. Szkoła 4, Berlin.

Dyrekcja 4: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 04.07.2016. Szkoła 4, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 7: Wywiad przeprowadzony przez Tutku Güteryüz 13.07.2016. Szkoła 5, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 8: Wywiad przeprowadzony przez Mareike Heller 13.07.2016. Szkoła 5, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 9: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 13.07.2016. Szkoła 5, Berlin.

Dyrekcja 5: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 30.06.2016. Szkoła 5, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 10: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 28.06.2016. Szkoła 6, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 11: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 29.06.2016. Szkoła 6, Berlin.

Dyrekcja 6: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 01.07.2016. Szkoła 6, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 12: Wywiad przeprowadzony przez Cagri Kahveci 13.10.2016. Szkoła 7, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 13: Wywiad przeprowadzony przez Cagri Kahveci 30.09.2016 r. Szkoła 8, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 14: Wywiad przeprowadzony przez Cagri Kahveci 05.10.2016. Szkoła 9, Berlin.



Dyrekcja 7: Wywiad przeprowadzony przez Cagri Kahveci 07.07.2016. Szkoła 9, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 15: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 06.10.2016. Szkoła 10, Berlin.

Dyrekcja 8: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 28.09.2016. Szkoła 10, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 16: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 01.07.2016. Szkoła 11, Berlin.

Dyrekcja 9: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 12.10.2016. Szkoła 11, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 17: Wywiad przeprowadzony przez Birgit zur Nieden 27.04.2016. Szkoła 12, Berlin.

Nauczyciel/Nauczycielka 18: Wywiad przeprowadzony przez Juliane Karakayali 27.04.2016. Szkoła 12, Berlin.

Dyrekcja 10: Wywiad przeprowadzony przez Juliane Karakayali i Birgit zur Nieden 20.11.2016. Szkoła 12, Berlin.

Dyrekcja 11: Wywiad przeprowadzony przez Juliane Karakayali 04.07.2016. Szkoła 13, Berlin.

Pracownik/Pracownica organizacji pozarządowej 1: Wywiad przeprowadzony przez Cagri Kahveci 26.08.2016. Organizacja pozarządowa 1, Berlin.

Pracownik/Pracownica organizacji pozarządowej 2: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 04.10.2016. Organizacja pozarządowa 2, Berlin.

Rodzice ucznia 1: Wywiad przeprowadzony przez Cagri Kahveci 30.08.2016. Ośrodek dla cudzoziemców 1, Berlin.

Rodzice ucznia 2: Wywiad przeprowadzony przez Sophie Groß 05.10.2016. Ośrodek dla cudzoziemców 2, Berlin.

Pracownik/Pracownica organu koordynującego 1: Wywiad przeprowadzony przez Mareike Heller 23.09.2016. Organ koordynujący 1, Berlin.

Pracownik/Pracownica organu koordynującego 2: Wywiad przeprowadzony przez Mareike Heller 23.09.2016. Organ koordynujący 2, Berlin.

Pracownik/Pracownica organu koordynującego 3: Wywiad przeprowadzony przez Mareike Heller 28.09.2016. Organ koordynujący 3, Berlin.

Pracownik/Pracownica organu koordynującego 4: Wywiad przeprowadzony przez Mareike Heller 17.10.2016. Organ koordynujący 4, Berlin.

## KONTAKT

**Berliner Institut für empirische Integrations- und Migrationsforschung**  
(Berliński Instytut Badań Empirycznych nad Integracją i Migracją)

**Humboldt-Universität zu Berlin**  
(Uniwersytet Humboldtów w Berlinie)

—  
**Unter den Linden 6**  
**10099 Berlin, Niemcy**

—  
[www.bim.hu-berlin.de](http://www.bim.hu-berlin.de)  
[www.bim-fluchtcluster.hu-berlin.de](http://www.bim-fluchtcluster.hu-berlin.de)